

*Джгун Н. М.,
доцент кафедри східних мов
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди*

ПИСЕМНІСТЬ КИТАЮ. ІДЕОГРАФІЧНІ ТА ФОНЕТИЧНІ ЛОГОГРАМИ

Анотація. У статті розглянуто особливості логографічного письма китайської мови, проаналізовано базові постулати формування та основні форми сучасної ієрогліфічної системи (на матеріалі китайських ідеографічних і фонетичних логограм).

Ключові слова: писемність китайської мови, логографічне письмо, піктограми, ідеографічні логограми, фонетичні логограми.

Постановка проблеми. На сьогодні сучасна людина все більше й більше виявляє зацікавленість саме в китайській мові; кількість тих, хто намагається вивчити китайську мову, невпинно зростає. Питання розвитку ієрогліфічного письма є актуальним і в сучасному сходознавстві. У контексті цієї проблеми розглядаються важливі для лінгвістичної науки питання зв'язку мовлення та мислення.

Дослідженням проблеми ієрогліфічного письма нині займаються українські й російські вчені: О. Фролова, Б. Ісаєнко, В. Микитенко, О. Семенов, І. Гельба, Д. Дірінгера, І. Дьяконов, В. Істріна, І. Фрідріх; проблемам вивчення різних етапів розвитку ієрогліфічної писемності, питанням переходу піктограм до ідеограм, логограм, ієрогліфів і згодом до фонограм китайської мови присвячені роботи китайських лінгвістів: Чжао Юанжен, У Келі, Хуа Лі, Гу Байлін, Цян Сувен, Го Юймін та інших.

Об'єктом дослідження пропонуваної статті є ієрогліфіка китайської мови, відповідно, предметом дослідження є логографічне письмо, а саме: ідеографічні й фонетичні логограми китайської мови. Отже, стаття має таку мету:

- а) дати поняття «логографічне письмо», «ідеографічні логограми», «фонетичні логограми»;
- б) схарактеризувати історію розвитку ієрогліфічної писемності китайської мови,
- в) проаналізувати структурно-семантичні особливості сучасних ієрогліфів китайської мови.

Матеріалом дослідження є аутентичні тексти літературно-художнього стилю, що містять ідеографічні та фонетичні логограми китайської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні сучасна людина все більше й більше виявляє зацікавленість саме в китайській мові; кількість тих, хто намагається вивчити китайську мову, невпинно зростає. Однак, з іншого боку, ті, хто починають вивчати, дуже часто з часом не знаходять у собі сил, чи то моральних, чи то фізичних, продовжувати навчатися. Якщо запитати, у чому причина, можна почути відповідь: «Занадто складна писемність».

У давнину засобом збереження інформації була саме людська пам'ять. Досвід передавався безпосередньо від однієї людини до іншої, від батька до сина, перш ніж почали фіксувати інформацію на якомусь матеріалі. На зорі

своєї історії для цієї мети використовувалися предмети, які їх оточували. Зразки первинних типів передавання інформації: зарубки на камені; паличне письмо – надрізи на дереві, на дерев'яних паличках для підрахунків і передавання відповідних конкретних даних; предметне «письмо» – для передавання інформації використовували різні предмети, що символізували певні поняття; вузликове письмо – використовувалися мотузки різного кольору та розміру з вузликами (потрібно було враховувати кількість вузликів, розмір, форму, колір, місце на мотузці). Головним недоліком таких видів передавання інформації було те, що їх важко було зрозуміти «непосвяченому» й потрібна була людина-знавець цієї справи, яка б знала зміст повідомлення та могла його розкрити. Також примітивність такого «письма» заважала вираженню абстрактних понять, емоцій, почуттів, властивих людині. У сучасному розумінні – це ще не письмо, це способи передавання інформації. «Письмо – це своєрідна графічна система закріплення мови на будь-якому матеріалі (камені, папірусі, пергаменті, папері) за допомогою умовних знаків, з метою збереження й передавання змісту мови в просторі та в часі. Мова завжди була обмежена в просторі й у часі, і письмо, тобто записана мова, давало змогу звернутися до відсутнього, передати інформацію на будь-яку відстань і зберегти її на досить тривалий час, донести досвід одного покоління іншим. Але й письмо не може адекватно передати музичність, емоційність звукової мови, тембр голосу, відтінки інтонації. Письмо є одним із найвидатніших історичних винаходів людства на шляху розвитку» [5, с. 21–27].

З огляду на це китайський народ навіть має певну кількість міфів і легенд щодо створення ієрогліфічної писемності:

1. Фу Сі (2852–2737 рр. до н. е.), імператор Стародавнього Китаю, одного прекрасного дня, гуляючи берегом річки Хуанхе (Жовта річка), побачив Великого Дракона, на лусці якого були видні загадкові знаки. Усі вони відповідали певним поняттям (неба, землі, воді, грому, вітру, вогню, горі, водоймищам). Тому нібито Фу Сі є першим творцем ієрогліфів, які були умовними позначеннями реальних предметів.

2. «Цан-цзе – у давньокитайській міфології культурний герой, сподвижник Хуан-ді, мав чотири ока – символ особливої прозорливості. Проникнувши в глибинний сенс слідів птахів і звірів, винайшов ієрогліфічну писемність» [8, с. 62–65]. Під час полювання Цан Цзе побачив черепаху, на панцирі якої був висічений майстерний візерунок із синіми прожилками. Вивчивши структуру зображення, історіограф дійшов висновку, що фігури на панцирі могли мати значення й сенс, тому за допомогою знаків люди могли б спілкуватися між собою, вести запис подій. Цан Цзе довго міркував над цим, він шукав можливості для того, щоб передавати й опи-

сுவати події та дійшов висновку, що для позначення певного предмета і явища не обов'язково малювати сам предмет, вистачить умовного позначення. На основі спостережень за поведінкою птахів, звірів, комах, риби, розташування зірок і сузір'їв, формою рослин і предметів Цан Цзе створив письмові знаки, які стали першими китайськими ієрогліфами – цзи 字.

Розвиток китайської системи письма нерозривно пов'язаний і з певними історичними періодами та правлячими династіями.

Історію Стародавнього Китаю можна поділити на певні історичні періоди, спираючись на правлячі династії: «1766–1122 рр. до н. е. – династія Ін, 1122–249 рр. до н. е. – династія Чжоу, 221–206 рр. до н. е. – династія Цинь, 206 р. до н. е. – 220 р. н. е. – Династія Хань». Найдавніші китайські написи відповідають останнім трьом-чотирьом століттям періоду Ін, до часу формування рабовласницького ладу. Більшість написів знайдено в провінції Хенань на кістках і черепашачих щитах. Майже всі вони слугували для цілей ворожіння. Черепашачі щити й кістки з інськими написами були відомі ще до нашої ери. Однак із II тисячоліття до н. е. форма китайських ієрогліфів настільки змінилася, що інські написи стали незрозумілими навіть для освічених китайців. Тому накреслені на кістках ієрогліфи зазвичай розумілися як таємничі, загадкові візерунки, а знайдені кістки або знищувалися або ж у більш пізній час перетворювалися в порошок і використовувалися під назвою «кістки дракона» для виготовлення різних ліків. Лише в 1899 р. китайський історик Ван Ічжун зробив першу наукову спробу вивчення й розшифрування інських написів.

Початок формування китайського логографічного письма варто зарахувати до часу, що передував інським написам, до початку II тисячоліття – до зародження китайської рабовласницької державності й культури. Із картинно-синтетичного письма виникли інські зображувальні логограми. Окремі найбільш часто повторювані елементи *піктографічного* письма, а трохи пізніше *ідеографічного* спочатку стабілізувалися за їхнім значенням і формою, а потім отримали самостійне існування й застосування як знаків слів – *логограм*.

Наука «*піктографія*» (лат. – *pictus* – намальований) – це знаки та малюнки, які збереглися ще з часів палеоліту. Це письмо, яке оперує не буквами, а малюнками (піктограмами), що зображують конкретний предмет, поняття, явище, життєву ситуацію. Піктограма універсальна в сприйнятті людьми, тому що конкретно, просто, наочно передає інформацію» [1, с. 30–42]. Існує й інше визначення – «*піктографія*» (від лат. «*pictus*» – малювати, намальований, «*grafo*» – пишу) оперує не буквами, а малюнками, піктограмами, кожна з яких графічно зображує не звук мови, як у сучасних системах, а конкретний предмет чи явище, а то і їхній комплекс. Піктографія не потребує від того, хто сприймає її, якоїсь особливої грамотності. Вона може бути однаково зрозумілою людям, котрі розмовляють різними мовами. Завдяки конкретності вираження думок, простоті й наочності, малюнкове письмо вживається й сьогодні в деяких дорожніх знаках, у дитячих книжках-малюнках» [5, с. 71–76]. Що ж стосується поняття «*ідеографія*» (ідея + пишу) – це письмо, у якому знаки-малюнки можуть означати і предмет, і мають переносне значення. А *ідеограма* – це письмовий знак, що позначає певне поняття. Отже, *логографічне письмо* – це такий вид письма, при якому піктограма розпадається на окремі складові, образні знаки, що означають певні поняття і слова, комбінації

таких образних знаків становлять текст у певній логіці думки; для логограм характерне спрощення, стилізація, схематизм, перетворення їх в умовні знаки, графічні символи, для них не обов'язкова зовнішня подібність до символізуючого предмета, але вони не мають стосунку й до фонетичного, звукового складу слова, відображаючи лише його змістову, семантичну сторону. *Логограма* – це письмовий знак, що позначає слово, ці малюнки мають більш схематичне зображення, ними можна передати певні дії, абстрактні поняття, переносне значення слів» [3, с. 97–104].

У китайській мові термін «логографічне письмо» можна перекласти такими способами:

1. *Ієрогліфи* 简写 передають значення «спрощене письмо» або «письмо на бамбукових пластинках»:

Глумачний словник китайської мови «新华字典» пояснює ієрогліф 简: 古代用来写字的竹板, 不复杂, 选择. У *китайсько-російському словнику* (м. Шанхай) «汉俄词典» (上海外国语学院) цей ієрогліф перекладається як бамбукова пластинка, яка використовувалася в давнину для письма, письмо, записка. Щодо ієрогліфа 写, то Глумачний словник китайської мови «新华字典»: 用笔作字, 描摹, 叙述, Китайсько-російський словник «汉俄词典» (上海外国语学院) дають такий переклад: писати, писати (створювати вірші), опис (змальовувати природу).

2. *Ієрогліфи* 意音文字 передають значення «знаки писемності, які позначають думку, повідомлення, новину»:

Глумачний словник китайської мови «新华字典» пояснює ієрогліф 意: 心思; 心愿, 愿望; 人或事物流露的情态; 料想, 猜想. Китайсько-російський словник «汉俄词典» (上海外国语学院): думка, погляд; бажання; припущення. Стосовно ієрогліфа 音 Глумачний словник китайської мови «新华字典»: 声, 亦特指有节奏的声; 信息, 消息. Китайсько-російський словник «汉俄词典» (上海外国语学院): звук, голос; повідомлення, новина. Друга частина поняття – 文字: Глумачний словник китайської мови «新华字典»: 记录语言的符号, 如汉字、拉丁字母. 秦始皇统一中国后, 在“琅琊山刻石”中才第一次把文字叫做字. 仓颉之初作书, 盖依类象形, 故谓之文, 其后形声相益, 即谓之字; 文章, 作文; 语言的书面形式, 如汉文; 文书, 公文; 密信. Китайсько-російський словник «汉俄词典» (上海外国语学院): письмо, письменна, письмові знаки, писемність. Цей словник також виділяє кілька різновидів 文字: 表意文字 – ідеографія, ідеографічне письмо; 象形文字 – ієрогліфіка, ієрогліфічна писемність; 表音文字 – фонограф; стиль (манера написання); формулювання, вирази, звороти.

Отже, аналіз різних видів словників свідчить про глибину та багатогранність самого терміна «логографічне письмо», яке пройшло складний шлях формування у сфері мовленнєвої та комунікаційної діяльності.

Ідеографічні логограми тяжіли до поліфонічності. Особливість ця зумовлена тим, що ідеографічна логограма безпосередньо пов'язана зі значенням слова, тому вона може слугувати для передавання кількох синонімів, незважаючи на різницю в їхньому звучанні. Існували труднощі передавання слів складного й абстрактного значення. Цей недолік первісного логографічного письма був усунутий у результаті перетворення ідеографічних логограм у «логограми фонетичні – знаки, які хоча й позначають ціле слово, але безпосередньо пов'язані незйогозначенням, азійогозвучанням» [4, с. 112–130]. Фонетичні логограми зазвичай виникали шляхом викори-

стання ідеографічних логограм, що позначали спочатку слова конкретного значення для передавання омонімічних або ж слів, які подібно звучать, чи слів абстрактного значення і власних імен. Отже, розвитку фонетичних логограм сприяла наявність у мові великої кількості омонімів. Омонімія найчастіше зустрічається в мовах з односкладовими словами, так як односкладовість слів дає меншу кількість різних звукових комбінацій. Але так як фонетичні логограми виникали переважно на основі омонімії, тому вони майже завжди були полісемантичними, майже завжди могли слугувати для передавання кількох подібних за їхнім звучанням слів. Для уточнення значення таких полісемантичних фонетичних логограм до них почали приєднувати при письмі так звані «сміслові показники («детермінативи», «ключові знаки») – ідеографічні знаки, що вказують на смислову категорію, до якої належить слово, позначене фонетичною логограмою» [6, с. 59–61]. Таким способом будується зараз більше ніж 90% китайських ієрогліфів, решта 10% китайських ієрогліфів являють собою «чисті ідеографічні логограми» й морфемограми або ж їхні поєднання.

Термін «смісловий знак» («детермінатив») уживається в більш вузькому понятті: коли логограми використовуються не як самостійні знаки слів, а як допоміжні (невимовні) ідеографічні знаки, уточнювальні значення фонетичних логограм. Наприклад, ідеографічна логограма китайської мови 女 «жінка» може вживатися самостійно для передавання слова «жінка». Але вона може бути використана і для уточнення значення китайської фонетичної логограми 妈 та, що позначає кілька омонімічних слів – кінь, мати, лягати, як «сміслового показника». Розглянемо приклади *ідеографічних і фонетичних логограм*:

Ідеографічні логограми: 1. 嬰 儿 – дитина, малюк, немовля. 贝 – мушля, 女 – жінка: мушлі в давньому Китаї вважали найкоштовнішими речами, тому дві мушлі в цьому ієрогліфі уособлюють найдорожче для жінки – її дитину, немовля. 2. 好 – гарно. 女 – жінка, 子 – дитина: жінка, котра тримає дитину, є традиційним символом життя, ладу, гармонії, благополуччя, добробуту. 3. 嫉 – заздрити, ревнувати. Ліва частина – жінка, права частина – хвороба та стріла. У давнину китайці вважали, що стріли заздрості завдають шкоди, роблять боляче самій жінці, котра заздрить. 4. 奸 – хитрий, підступний, зрадниця (жінка та брати на себе важку роботу) 5. 妃 – принцеса, княгиня, друга жінка імператора (жінка й сам, свій, власний, себе). 6. 妍 – краса, красивий, гарненький (жінка й відкривати, розквітнути). 7. 嫻 – красномовний, володіти мистецтвом слова (жінка та вільний час, дозвілля). 8. 妒 – заздрити, ревнувати (жінка і двір, господарство). 9. 姥 – бабуся по материнській лінії (жінка та поважний). 10. 媿 – красномовний (жінка і хвіст). **Фонетичні логограми:** 1. 妨 – перешкоджати (фонетична логограма fang 方). 2. 妙 – хитрий, чудово (фонетична ло-

гограма miao або shao 少). 3. 娶 – одружуватися (фонетична логограма qu 取). 4. 姓 – прізвище (фонетична логограма xing 姓). 5. 姣 – красивий, чарівний (фонетична логограма jiao 交).

Кожні з вищезазначених фонетичних логограм є справжніми логограмами у своєму «чистому, первісному значенні»: 方 сторона, 少 мало, 取 брати на себе зобов'язання, 生 народитися, 交 познайомитися із кимось.

Висновки. Отже, китайська ієрогліфічна писемність – це одна з небагатьох ієрогліфічних писемностей світу, яка була винайдена кілька тисяч років тому та продовжує існувати й сьогодні. Ієрогліфічне письмо – це письмо, знаки якого (ієрогліфи) мають переважно логографічне значення й частково зберігають зображувальну форму. Перспективою подальших досліджень є більш глибоке вивчення особливостей розвитку логографічного письма китайської мови, аналіз важливого для сучасного сходознавства питання зв'язку мовлення й мислення. Матеріали статті можуть бути використані в роботах з ієрогліфіки китайської мови, у курсах лекцій із лінгвокраїнознавства, на курсах підвищення кваліфікації викладачів китайської мови, при складанні навчально-методичних посібників.

Література:

1. Авдиев В.И. История древнего Востока / В.И. Авдиев. – М., 1983. – 203 с.
2. Алексеев В.М. Китайская иероглифическая письменность и ее латинизация / В.М. Алексеев. – Л., 1992. – 143 с.
3. Васильев В.П. Анализ китайских иероглифов / В.П. Васильев. – 2-е изд. – СПб., 1998. – Ч. 1–2. – 1998. – 211 с.
4. Истрин В.А. Идеографическое письмо / В.А. Истрин. – М., 1953. – Т. 17. – 1953. – 156 с.
5. Конрад Н.И. О китайском языке: Вопросы языкознания / Н.И. Конрад. – М., 1952. – С. 22–37.
6. Ошанин И.М. Происхождение, развитие и структура китайского иероглифического письма / И.М. Ошанин. – М., 1994. – С. 78–91.
7. Рубин В.А. К 50-летию изучения иньских надписей в Китае. Вестник древней истории / В.А. Рубин. – М., 1954. – С. 36–51.
8. Чжоу Шу. Цан-цзе чуаньшо хуэйкао (Собрание разысканий, касающихся преданий о Цан-цзе) / Шу Чжоу. – Гонконг, 1969. – С. 1–9.
9. Хуа Ли. Китайская красота и русское прекрасное / Хуа Ли. – Пекин, 2006. – С. 74–80.
10. 100 Chinese two-part allegorical sayings. – Beijing, 2009. – 200 p.
11. Chaofen Sun Chinese: A Linguistic Introduction / Sun Chaofen. – New York, 2006. – 234 p.
12. Deng Fang. Liu Lixin A Handbook of Chinese Idioms / Fang Deng. – Beijing, 2007. – P.
13. Li Sheng New Slang of China / Sheng Li. – B., 2000. – 357 p.
14. 汉俄词典 (上海外国语学院). – B., 1992. – 1253 个页.
15. 新华字典. – B., 1962. – 160 个页.
16. 岑麒祥. 关于汉语构词法的几个问题. – 北京, 1956. – 12 页.
17. 陈建民. 现代汉语里的简称. – 北京, 1963. – 203 个页.
18. 高庆赐. 同义词和反义词. – 上海, 1957. – 167 个页.
19. 宝宝必备学习卡. 成语. – 长春, 2009. – 60 个页.

Джгун Н. Н. Письменность Китая. Идеографические и фонетические логограммы

Аннотация. В статье рассмотрены особенности логографического письма китайского языка, проанализированы базовые постулаты формирования и основные формы современной иероглифической системы (на материале китайских идеографических и фонетических логограмм).

Ключевые слова: письменность китайского языка, логографическое письмо, пиктограммы, идеографические логограммы, фонетические логограммы.

Dzhgun N. Chinese writing system. Ideographic and phonetic lohograms

Summary. Today, modern people more and more are interested in Chinese language; the number of those who are trying to learn Chinese is growing steadily. Question of hieroglyphic writing is relevant to the modern Orientalism. In the context of this problem the question of speech and thought is considered to be the most important. This article is devoted to the features of Chinese logograms, the basic postulates of formation and basic forms of modern hieroglyphic system (based on the Chinese ideographic and phonetic logograms) are also analyzed.

Key words: Chinese writing system, logograms, pictograms, ideographic logograms, phonetic logograms.